

Οι αρχές της γλωσσικής πολιτικής

του Σπύρου Μοσχονά*

Ο πρώτος και τελευταίος έλληνας γλωσσολόγος που συστηματικά σχεδίασε και άσκησε γλωσσική πολιτική είναι ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης (1883-1959). Στο προγραμματικό του κείμενο *Δημοτικισμός* επισημαίνει, το 1926 ήδη, «την ανάγκη γλωσσικής πολιτικής που να αγκαλιάζει το γλωσσικό μας ζήτημα στην ολότητά του και να αποβλέπει σε καλύτερη εναρμόνιση παιδείας και κράτους με τις γλωσσικές ανάγκες του έθνους».

Η πολιτική του Τριανταφυλλίδη, πολιτική εθνική και *εθνικιστική* (και τους δύο όρους τους αξιολογούσε θετικά), είναι η μόνη που σχεδιάστηκε ποτέ με κάποια πληρότητα. Κυρίως, είναι η μόνη που υλοποιήθηκε. Την ολοκλήρωσή της την παρακολουθούμε στις μέρες μας. Αν ξέραμε λοιπόν τι περιλαμβάνει ακόμα αυτή η πολιτική, αλλά και τι δεν κατάφερε ή δεν ενδιαφέρθηκε να περιλάβει, χρήσιμο θα ήταν, ειδικά για όσους, κάπως τυφλά είναι αλήθεια, προσπαθούμε να διαφοροποιηθούμε από τις αρχές και την ιδεολογία της.

Με μια ματιά: Η πολιτική του Τριανταφυλλίδη περιλαμβάνει

α. την τυποποίηση γλώσσας κοινής στο πρότυπο της δημοτικής, αλλά και με στοιχεία της καθαρεύουσας·

β. την απο-ιδεολογικοποίηση αυτού του γλωσσικού προτύπου, ώστε χωρίς τριβές να επιταχύνεται η διάδοσή του·

γ. τη διάδοση της κοινής γλώσσας στους κρατικούς θεσμούς και μέσω των κρατικών θεσμών·

δ. τη διαρκή παρέμβαση των θεσμών βάσει τακτικού και μακροχρόνιου σχεδιασμού, που να επιτρέπει την κατά στάδια υλοποίηση της γλωσσικής πολιτικής, αλλά και τη μονιμοποίηση των αποτελεσμάτων της.

ε. Επακόλουθο μιας τέτοιας γλωσσικής πολιτικής θα είναι — είναι σήμερα — η καθιέρωση γλώσσας «αυτόνομης» που να μπορεί να αναμετρηθεί με τα ιδιώματα και τις μειονοτικές γλώσσες στο «εσωτερικό» της, με τις ξένες γλώσσες στο «εξωτερικό».

Ας ξανασκεφτούμε λίγο κάθε ένα από τα πέντε αυτά σημεία.

Α. Στον Τριανταφυλλίδη, ως γνωστόν, αποδίδεται συνήθως το σχέδιο ενός «γλωσσικού συμβιβασμού», σύμφωνα με τον οποίο η κοινή γλώσσα ορίζεται μεν με βάση το γραμματικό πρότυπο της δημοτικής, περιλαμβάνει όμως όσα αρχαιστικά ή λόγια στοιχεία τής είναι απαραίτητα, για τις ανάγκες της γραφομένης κυρίως. Οι πρώτες αγάπες δεν ξεχνιούνται και ο Τριανταφυλλίδης το ομολογεί: «μήπως δεν αγαπήσαμε όλοι μας την καθαρεύουσα;» Με ποια κριτήρια γίνεται από τον Τριανταφυλλίδη η τυποποίηση γλώσσας κοινής και γιατί ακόμα και σήμερα η τυποποίηση αυτή προκαλεί ορισμένες καθυστερημένες εντάσεις δεν χρειάζεται να μας απασχολήσει εδώ.

* Ο Σπ. Μοσχονάς είναι γλωσσολόγος, λέκτορας στο Τμήμα Ε.Μ.Μ.Ε. του Παν/μίου Αθηνών.

Β. Βέβαιο είναι ότι η ανεκτική ρύθμιση του Τριανταφυλλίδη, που επιτρέπει στην καθαρεύουσα να συνυπάρξει, ατελώς έστω, με τη δημοτική, αποτελεί συνδυασμένη κίνηση που αποσκοπεί στην, επιλεκτική έστω, *αποϊδεολογικοποίηση* του γλωσσικού ζητήματος. Είναι προφανής η σπουδή του Τριανταφυλλίδη — και δεν την προκαλεί η πολεμική των αντιπάλων του μόνο — να αποσυνδέσει τον δημοτικισμό από διάφορους «-ισμούς»: τον κομμουνισμό, τον αθεϊσμό, τον πανσλαβισμό, ακόμα και τον βενιζελισμό.

Γ. Και η αποϊδεολογικοποίηση όμως εντάσσεται σε ευρύτερη στρατηγική. Αν ο τελικός στόχος είναι να γίνει ο δημοτικισμός διαρκής κρατική πολιτική, τότε η αποϊδεολογικοποίηση του δημοτικισμού είναι προϋπόθεση για την *πολιτικοποίησή* του: είναι προϋπόθεση για να συνδεθεί με το κράτος, κυρίως μέσω της εκπαίδευσης. Ο όρος «εκπαιδευτικός δημοτικισμός» αποδίδει λοιπόν στον πρωτεργάτη του τη σημαντικότερη, αλλ' όχι τη μοναδική κατάκτηση της πολιτικής του.

Δ. Η θεσμική παρέμβαση, η ανάδειξη της γλωσσικής σε κρατική πολιτική, είναι τότε μόνο δυνατή όταν υπάρχει τακτικός σχεδιασμός. Ο Τριανταφυλλίδης δεν παύει να ζητά και να συμβάλλει στην ενεργοποίηση των κρατικών θεσμών της διοίκησης και της εκπαίδευσης, της νομοθεσίας, καθώς και θεσμών «αφιερωμένων», όπως της Ακαδημίας, ή προσώπων «θεσμικών», όπως του βασιλιά. Χάρη στον Τριανταφυλλίδη κυρίως, αναγνωρίζουμε σήμερα, αναδρομικά, μια σειρά «γλωσσικών μεταρρυθμίσεων», ξεκινώντας από αυτή του 1917, στην οποία ο ίδιος μετέχει ενεργά, όχι ως μερικές και ατελέσφορες παραχωρήσεις στη δημοτική, όχι σαν «μια μεταρρύθμιση που δεν έγινε», αλλά ως απαραίτητα στάδια προς την πλήρη και «αναπόφευκτη» καθιέρωση της δημοτικής, που πετυχαίνεται ολοκληρωτικά το 1976.

Δεν θα βρούμε σε άλλον γλωσσολόγο πιο δυναμική αντίληψη της γλωσσικής πολιτικής, πιο έντονη την αίσθηση των σταδίων που πρέπει να διανύσει για την ολοκλήρωσή της. Και τούτο διότι τα στάδια της γλωσσικής πολιτικής συμπίπτουν, για τον Τριανταφυλλίδη, με την *επέκταση των πεδίων χρήσης της δημοτικής «στην κοινωνική ζωή»*. Στην κίνηση αυτή όλα τα «σημάδια των καιρών» έχουν τη σημασία τους, ακόμα και τα αγγελτήρια κηδειών, που αρχίζουν σιγά-σιγά, όπως το παρατηρεί ο Τριανταφυλλίδης το 1916, να γράφονται στη δημοτική. Σ' αυτή την *επεκτατική κίνηση* πρέπει να παρέμβει, επιταχύνοντάς την, η κρατική γλωσσική πολιτική.

Ε. Καθώς έχει αρχίσει να «απλώνεται» η κοινή γλώσσα, μπορεί πλέον, με τη στήριξη των θεσμών, να αντιπαρατεθεί στις διαλέκτους και τα ιδιώματά της πρώτα, σε άλλες γλώσσες ύστερα. Η γλωσσική πολιτική αποκτά λοιπόν δύο μέτωπα, ένα εσωτερικό και ένα εξωτερικό.

Για τις διαλέκτους και τα ιδιώματα, ο Τριανταφυλλίδης είναι σαφής: η πολιτική του δεν τα στηρίζει. «Με την επικράτηση της νέας κοινής, προφορικής και γραπτής, θα επαναληφθή το βαρυσήμαντο πολιτικοϊστορικό φαινόμενο που παρουσίασε ο ελληνισμός και στην αρχή της χριστιανικής χρονολογίας. Το *παραμέρισμα των ιδιωμάτων* θα συνεχιστή εντονότερο ... Το παραμέρισμα των ιδιωμάτων είναι επακόλουθο των όρων της ζωής ενός έθνους με τα σημαντικά πλεονεχτήματα μιας κοινής γλώσσας. Μπορεί να το θεωρήσωμε και αναγκαίο κακό...»

Ούτε τις μειονοτικές γλώσσες στηρίζει η πολιτική του Τριανταφυλλίδη. Γράφει για τα σχολεία των σλαβομακεδόνων: «Η γλωσσική αφομοίωση δεν μπορεί να γίνη παρά με τη ζωντανή γλώσσα, και η γλώσσα αυτή πρέπει να καθιερωθή στα σχολεία της Μακεδονίας.» Τον δημοτικισμό ο Τριανταφυλλίδης τον χρησιμοποιεί ως επιχείρημα

— απέναντι μάλιστα στη συντηρητική αντίδραση ισχυρότατο — υπέρ της γλωσσικής αφομοίωσης.

Σε όλη την έκταση του εσωτερικού μετώπου έχουμε λοιπόν να κάνουμε με την ίδια κίνηση επεκτατισμού της κοινής γλώσσας, την ίδια αρχή επέκτασης και ισχυροποίησης των πεδίων χρήσης της δημοτικής, τόσο προς τις διαλέκτους όσο και προς τις μειονοτικές γλώσσες.

Για το εξωτερικό μέτωπο, τέλος, ο Τριανταφυλλίδης εισηγείται μια «μετριοπαθή» στάση. Αυτός πρώτος καθιερώνει κριτήρια για την εκμάθηση ξένων γλωσσών — «οπωσδήποτε» μετά την κατάκτηση της μητρικής γλώσσας — και συμβάλλει σημαντικά, με τις πρώτες κιόλας έρευνές του για τον γλωσσικό δανεισμό, στην «αποενοχοποίηση» της νέας ελληνικής — κλείνοντας έτσι την ατελέσφορη πολιτική του καθαρισμού.

* * *

Ο τακτικός συνδυασμός των πέντε αυτών σημείων σαφώς διαφοροποιεί τον Τριανταφυλλίδη από τους προγενέστερους και τους συγχρόνους του. Προφανής είναι η διαφορά από τον «αλύγιστο» και «μονοκόμματο» Ψυχάρη, που σε θέματα γλωσσικής πολιτικής φαίνεται να πίστευε, αφελώς, ότι θ' αρκούσε ένας δημοτικιστής υπουργός για να καθιερωθεί η δημοτική από τη μια μέρα στην άλλη.

Ακόμα πιο εύκολη όμως είναι η διαφοροποίηση του Τριανταφυλλίδη από τους μεταγενέστερούς του, τους σημερινούς δηλαδή γλωσσολόγους. Αρκεί να σκεφτούμε ότι η λεγόμενη «νεότερη γλωσσολογία» εισάγεται στον τόπο μας με το στίγμα που η ίδια δίκαια και επίμονα προβάλλει, το στίγμα του *περιγραφισμού*. Αυτό το στίγμα αποτρέπει την εμπλοκή της σε οποιαδήποτε ρυθμιστικά σχέδια ή, αλλιώς, επιτρέπει τη συνέχισή τους, ερήμην της.